

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ MONİTORİNG: ƏSAS ANLAYIŞLAR

Pedaqogikada “monitorinq” anlayışının bir neçə tərfi var. Monitorinq müəyyən bir müddət ərzində müəyyən obyektə baş verən dəyişikliklərin xarakterini müəyyən etməyə imkan verən tədqiqat prosedurlarının məcmusudur. Monitorinq istənilən prosesin sistemə standartlaşdırılmış müşahidəsidir [7].

Azərbaycan Respublikasının milli təhsil doktrinası təhsil sisteminin keyfiyyətini və əlçatanlığını təhsil sisteminin müasirləşdirilməsinin əsas məqsədi kimi müəyyən etmişdir. Təhsilin keyfiyyəti həmişə təhsil rəhbərlərinin və müəllimlərin diqqətində olsa da, onun əlaqəsi və informasiya təminatından asılılığı əsasən ümumi fikirlər səviyyəsində nəzərdən keçirilirdi. Bir çox innovativ pedaqoji texnologiyaların yaranması digər (qeyri-pedaqoji) bilik sahələri üçün xarakterik olan yeni anlayış və terminlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Monitorinq təhsil məqsədlərini, vəzifələrini və onların həlli vasitələrini optimal seçmək üçün dövlətin davamlı elmi əsaslandırılmış, diaqnostik və proqnostik monitorinqi, pedaqoji prosesin inkişafı prosesidir. Monitorinq normalardan kənarlaşmanın qarşısını almaq üçün şəxsiyyətin inkişafı göstəricilərinin və onun konvensiyalarının müntəzəm monitorinqi kimi başa düşülür [1].

Monitorinq nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış təlim nəticələrinin ölçülməsi və qiymətləndirilməsidir. Monitorinq dedikdə, məqsəd qoymaqla şərtlənən və şagirdlər tərəfindən tədris materialının mənimsənilməsi səviyyəsinin dinamikasına nəzarəti və onun tənzimlənməsini təmin edən təlim prosesinin nəzarət və diaqnostika tədbirləri sistemi nəzərdə tutulur. Monitorinq təhsil prosesində bilik və bacarıqların mənimsənilməsi keyfiyyətinin müntəzəm monitorinqidir [6].

Monitorinq, modelləşdirmək, proqnozlaşdırmaq və müvafiq qərar qəbul etmək üçün obyektin vəziyyəti haqqında nəticələr əsasında müşahidə, ölçmə və formalaşdırmaqdır. Pedaqoji monitorinq - psixo-pedaqoji biliklərin bütün vəziyyətlərində və təzahürlərində inteqrasiyası prosesinin uzunmüddətli monitorinqi, alınan məlumatların verilmiş standartla əlaqələndirilməsi və proqnozlaşdırılması, bu əsasda bu prosesin yeni texnoloji dəstəyi kimi başa düşülür. Monitorinq - pedaqoji təcrübə obyektinin fəaliyyət dinamikasının və onların həyati fəaliyyət səviyyəsinin izlənilməsi prosesidir [3, s.15].

Təhsil monitorinqi pedaqoji sistemin fəaliyyəti haqqında məlumatların toplanması, saxlanması, emalı və yayılmasının təşkili sistemidir ki, bu da vəziyyətin davamlı monitorinqini və AI-nin inkişafının proqnozlaşdırılmasını təmin edir. Monitorinq fəaliyyətlərin həyata keçirildiyi sistemin (mühitin) vəziyyəti haqqında xüsusi, cari biliklərin inkişaf etdirilməsini, bu biliklərin sonradan idarəetmə qərarlarının dilinə tərcüməsini nəzərdə tutur [2, s. 25].

Monitor eksperimental fəaliyyətlərin nəticələrini proqnozlaşdırmağa kömək edir.

Monitorinq şagirdin fəaliyyəti ilə peşəkar keyfiyyətlərin formalaşması sisteminə əsaslanır. Bundan əlavə, monitorinq sənədlərinin strukturu hər bir tələbə üçün öz peşə fəaliyyətini optimallaşdırmaq, peşə təhsilinin növbəti mərhələsində şəxsi keyfiyyətlərini təkmilləşdirmək üçün lazımı addımları müəyyən etmək üçün monitorinqin nəticələri ilə profессиоqramların tələbləri arasında uyğunluq cədvəllərini nəzərdə tutur. artım. Pedaqoji təcrübənin monitorinqi zamanı pedaqoji fəaliyyətin funksiyalarını, müəllimin bu funksiyaları yerinə yetirmək üçün zəruri olan bilik, bacarıq, bacarıq və şəxsi keyfiyyətlərinə olan tələbləri müəyyən edən bir sənəd olan profессиоqram mühüm rol oynayır. tədris etdiyi fənnin xüsusiyyətləri. Belə bir profессиоqrammada biz pedaqoji universitetdə xarici dillərin tədrisi sisteminin fəaliyyəti üçün bələdçi, ideal məqsəd kimi xidmət edən ustad müəllimin şəxsiyyətinin və fəaliyyətinin modelini tapırıq.

“Müəllim-şagird” sistemində monitorinq şagirdin məlumatlılıqdan biliyə doğru irəliləyişini müşahidə etməyə (və lazım olduqda nəzarət etməyə) imkan verən davamlı nəzarət hərəkətlərinin məcmusu kimi başa düşülür. Kifayət qədər təriflər var, lakin onlarla tanışlıq hələ də yekun cavab vermir. Bundan əlavə, əlavə suallar yaranır: bu təriflərdən hansı daha doğrudur və onu məktəbinizdə monitorinqin təşkili üçün əsas götürmək olarmı? Və nəhayət, bütün bu tərifləri bir bütövlükdə birləşdirmək mümkündürmü?

Fakt budur ki, yuxarıda göstərilənlərin hamısı və çoxlu sayda mövcud təriflər monitorinqin müəyyən aspektlərini əks etdirir. Onun özü vahid idarəetmə prosesidir.

Monitorinqin daxili strukturu məsələləri N.Verbitskaya və V.Nəzərovun işlərində müzakirə olunur. Onlar hesab edirlər ki, öz daxili strukturunda monitorinq üç mühüm idarəetmə komponentini birləşdirir: nəzarət, məktəbin fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinin yoxlanılması və idarəetmə informasiya sistemi [2].

Məktəbdə bütün bu sistemlər olmadan monitorinqin təşkili mümkün deyil. Birincisi, ona görə ki, müəyyən bir prosesin və ya hadisənin vəziyyətinin və inkişafının uzunmüddətli monitorinqi yalnız sistemli şəkildə doldurulmuş və onun məlumatlarından professor-müəllim heyəti tərəfindən fəal istifadə olunan sabit mövcud informasiya bazası əsasında praktiki olaraq mümkün deyil.

İkincisi, təsəvvür edək ki, I məktəbdə təhsil fəaliyyətinin səmərəliliyi qiymətləndirilir, məktəbdaxili nəzarətin nisbətən sabit göstəriciləri sistemi yoxdur. Sual yaranır: əgər bizə əvvəllər istifadə olunmamış göstəricilərə, məsələn, tələbələrin IQ səviyyəsinə və ya müəllim heyətinin peşəkar dəyərlərinə ehtiyacımız olarsa? Bu halda yeni göstərici ənənəvi sabit məktəbdaxili nəzarət sistemində daxil edilməlidir. Buna görə də, yeni göstəriciləri seçmək və istifadə etmək üçün tələsməyin. On ildən sonra onlara ehtiyac yox ola bilər və məlum olur ki, çox vaxt və səy boşa getdi.

⁷¹ Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Sabina.Anvarli@edu.gov.az

Təhsilin keyfiyyətinin tam hüquqlu informasiya təminatının formalaşdırılması üçün geniş imkanlar yaradan informasiya texnologiyalarının inkişafının müasir mərhələsində aşağıdakı ziddiyyətlər xüsusilə nəzərə çarpır:

- elementar tərkibinin, strukturunun və informasiyanın təqdim edilməsi formasının idarəetmənin məqsədlərinə uyğunsuzluğu;

- idarəetmə subyekti nöqteyi-nəzərindən daxil olan məlumatların natamamlığı və idarə olunan sistem baxımından hesabat məlumatlarının həddindən artıq çoxluğu;

- ümumiləşdirilmiş yekun məlumatın təqdim edilməsi və istifadəsi formasında ilkin məlumatların toplanması üçün vasitə və üsullardan istifadənin qeyri-adekvatlığı [3].

N.G.Burkova bütün peşə təhsili sistemə tətbiq oluna bilən monitoring prinsiplərini müəyyən edir [3]:

- ardıcılıq prinsipi - təhsil sisteminin obyektlərinin, subyektlərinin və onların əlaqələrinin bərdəfəlik, dövrü, daimi və ya seçmə müşahidələri əsasında öyrənilən proseslərin məqsədlərinə və xarakterinə uyğun gələn monitoring;

- elmi xarakter prinsipi - monitoring empirik olaraq yoxlanıla və müəyyən edilə bilən və digər tədqiqatçılar tərəfindən təsdiq və ya təkzib edilə bilən ciddi elmi məlumatların təhlilindən irəli gəlməlidir;

- obyektivlik və ardıcılıq prinsipi, o cümlədən obyektiv olaraq mövcud olan və bir-birinə zidd olmayan məlumatların seçimi. Bu, mütəxəssislərin peşəkar fəaliyyətə hazırlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsində müxtəlif müşahidəçilər qrupları tərəfindən əldə edilən eyni nəticələrə aiddir;

- bütövlük prinsipi, o cümlədən göstəricilərin yoxlanılması, kompleks xarakteristikası tək-cə onun ayrı-ayrı hissələri haqqında deyil, bütövlükdə obyekt haqqında tam təsəvvür yaradan;

- baş vermiş dəyişiklikləri düzəltmək mümkün olmayan anda deyil, lazımı vaxtda idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün məlumat əldə etməyi tələb edən səmərəlilik və proqnozlaşdırıla bilənlik prinsipi:

- monitoringin məqsəd və vəzifələrinə, habelə imkanlara və etik standartlara adekvat olan ölçmə prosedurlarının seçilməsini nəzərdə tutan adekvatlıq prinsipi;

- monitoring obyektlərinin və subyektlərinin federal, regional, bələdiyyə və ya fərdi əhatə dairəsi ilə xarakterizə olunan miqyas prinsipi. Bu, bütün təhsil məkanının və ya onun ayrı-ayrı komponentlərinin monitoringinə aiddir.

Təhsildə monitoring növlərinin maraqlı təsnifatını A.N.Maiorov vermişdir [8]. Onları müxtəlif əsaslarla fərqləndirir:

1. Tətbiq sahəsinə görə (ekoloji, sosioloji, pedaqoji, psixoloji);

2. Məqsədlərə görə

2.1. İnformasiya monitoringi - toplanması, toplanması, sistemləşdirilməsi. Xüsusi təşkil edilmiş təhsili nəzərdə tutmur.

2.2. Əsas - yeni problemlərin və təhlükələrin idarəetmə səviyyəsində tanınmasından əvvəl müəyyən edilməsi.

2.3. Problemlə - nümunələri, təhlükələri, prosesləri, problemləri müəyyən etmək.

2.4. İdarəetmə - idarəetmə sahəsində qəbul edilən qərarların nəticələrinin və ikinci dərəcəli təsirlərinin effektivliyinin izlənilməsi və qiymətləndirilməsi.

3. Sistemlərin iyerarxiyası üzrə (məktəb, rayon, regional, federal). Onların təşkili və aparılması texnologiyası, habelə nəticələrin təqdim edilməsi və yayılması, idarəetmə qərarlarının qəbulu və həyata keçirilməsi üsulları baxımından əhəmiyyətli fərqlər var.

4. Ekspertiza əsasında:

4.1. Dinamik - obyektin, hadisənin və ya göstəricinin inkişaf dinamikası haqqında məlumatlar.

4.2. Müqayisəli - digər təhsil sistemlərinin oxşar sorğusunun nəticələri.

4.3. Kompleks - müəyinə üçün bir neçə əsasın istifadəsi.

4.4. Əsassız - bir araşdırmada əldə edilən nəticələri təhlil etmək üçün istifadə edin.

5. Təhsil sisteminin aşkar edilmiş effektivliyinin növü üzrə (sosial, təhsil).

A.S. Belkin təhsildə monitoringin aşağıdakı növlərini müəyyən edir:

1. Didaktik monitoring. Tədris prosesinin müxtəlif aspektlərini izləmək.

2. Təhsil monitoringi. Tədris prosesinin müxtəlif aspektlərini izləmək.

3. İdarəetmə monitoringi. Sistemlərdə müxtəlif idarəetmə səviyyələrində qarşılıqlı əlaqənin xarakterini izləmək.

4. Rəhbər müəllim kollektivi, rəhbər şagird kollektivi, lider valideyn komandası, lider məktəb mühiti, müəllim şagirdlər, müəllim ailədir.

Bu gün monitoringin istiqamətləri çox müxtəlifdir. Belə görünür ki, təhsilin keyfiyyətinə nəzarəti optimallaşdırmaq üçün bu sahələr unifikasiya edilməli və ya ən azı hər bir qrup üzrə mümkün meyarlar üzrə tövsiyələrlə monitoring göstəricilərinin əsas qrupları müəyyən edilməlidir.

Təhsil müəssisələrində keyfiyyət monitoringindən istifadənin praktiki təcrübəsini təhlil edərək monitoringin belə ümumiləşdirilmiş sahələri aşağıdakı qruplar ola bilər:

1. Şagirdlərin öyrənmə keyfiyyəti. Burada meyar kimi nəzarət bölmələrinin nəticələri nəzərə alınmalıdır. Yalnız bilik və bacarıqların son nəticələri deyil, ayrı-ayrı akademik fənlər və təlim dövrlərində onların dinamikası da təhlil edilməlidir.

2. Təhsil müəssisəsinin tərbiyə işinin keyfiyyəti. Bu blok təhsil işi konsepsiyasının təhlili ilə təmsil oluna bilər; sinifdənkənar işlərin keyfiyyəti və tələbələrin onlardan məmnunluğu; tələbələrin və onların valideynlərinin sinifdəki və bütövlükdə məktəbdəki psixoloji iqlimdən məmnunluğu; uşaqların yay istirahətinin təşkili səviyyəsi.

3. Təhsil müəssisəsi rəhbərliyinin idarəetmə fəaliyyətinin keyfiyyəti. Burada idarəetmə fəaliyyətinin səmərəliliyi nəzərə alın bilər; direktorun və onun müavinlərinin ixtisas səviyyəsini, onların təşkilati və pedaqoji mədəniyyətini; xalq təhsili orqanları ilə əlaqələr.

4. Tədrisin keyfiyyəti. Müəllimin tədris fəaliyyətinin keyfiyyət göstəricilərini bir neçə qrupa bölmək olar. Birincisi, bunlar müəllimin fəaliyyətinin təhsilin ümumi məqsədlərinə uyğunluğunu nümayiş etdirən ümumi pedaqoji göstəricilərdir. İkincisi, bunlar müəllimin mədəni və şəxsi potensialının göstəriciləridir. Üçüncü qrup tələbələrin təhsil fəaliyyətinin təşkilində, materialın ən yaxşı mənimsənilməsinə təmin etməkdə, onların idrak və tərbiyə qabiliyyətlərini nəzərə almaqla, müəllimin təhsil və inkişaf vəzifələrinin həyata keçirilməsində müəllimin işinin səmərəliliyini əks etdirən prosedur göstəriciləri ilə formalaşır. təhsil prosesi [7, 234].

5. Tədris prosesinin resurs və maddi təminatının səviyyəsi. Mühüm göstəricilər, fikrimizcə, burada şagirdlərin bələdiyyə orqanlarının vəsaiti hesabına dərslərlə təmin edilməsi; sinif otaqlarının maddi-texniki və tədris-metodiki bazasını; qidalanma; təhsil prosesinin psixoloji və valeoloji dəstəyi.

6. Şagirdlərin tərbiyə səviyyəsinin təhlilini özündə əks etdirən tələbələrin şəxsi və yaradıcılıq nailiyyətlərinin səviyyəsi; elmi konfranslarda, olimpiadalarda, yaradıcılıq müsabiqələrində, idman yarışlarında iştirak.

7. Şagirdlərin sosial, ekoloji, valeoloji və digər yaşayış şəraitinin təhlili.

Beləliklə, monitoring təhsilin keyfiyyətinə nəzarət və monitoringin vacib mexanizmidir. O, təkcə təhsil sistemlərinin inkişaf tendensiyalarını deyil, həm də təhsil sahəsində qəbul edilən qərarların nəticələrini müəyyən etməyə imkan verir. Təhsilin monitoringi bütün dövlət və bələdiyyə təhsil orqanlarının ən mühüm funksiyalarından biri kimi qanunvericiliklə müəyyən edilməlidir.

Təhsilin keyfiyyətinin monitoringi üçün ümumi qəbul edilmiş konsepsiya və ya sistemin formalaşdırılması qarşısındakı illərdə mühüm strateji vəzifədir. Belə bir monitoring sistemi, federal, regional və ya bələdiyyə, iki parametmə cavab verməlidir. Bu, bir tərəfdən artıq formalaşmış ənənələri nəzərə almalı və onlara istinad etməli, digər tərəfdən dünyada formalaşmış keyfiyyət sistemini əks etdirməli, başqa sözlə, beynəlxalq standartlara uyğun olmalıdır [4]. Şübhəsiz ki, təhsilin keyfiyyətinin ümumi qəbul edilmiş konsepsiyasının və onun monitoringinin effektiv sisteminin işlənilib hazırlanması bir ildən çox vaxt aparacaq və sistemin sınaqdan keçirilməsi və əldə edilmiş nəticələrin təhlili xeyli vaxt aparacaqdır. Bununla belə, səriştəli, sübuta əsaslanan monitoring sistemi təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edəcək, təhsildə menecerlərin subyektivliyi nəticəsində yaranan ədalətsizliyi azaldacaq və yerli təhsil sistemində çoxsaylı müsbət meyillərin inkişafına təkan verəcək.

Məqalənin aktuallığı. Məqalə müasir təhsil sistemi üçün aktual olan monitoring anlayışından bəhs edir. Yüksək texnologiyası sayəsində monitoring sistem səviyyəsində diqqətli planlaşdırma tələb edir. Bu, idarəetmə məqsədləri üçün informasiya dəstəyinin effektivliyini azaldan ziddiyyətlərin və problemlərin yaranmasının qarşısını alır. Təhsil sahəsində monitoringlər təşkil edilərkən biliklərin idarə edilməsi, ölçmə nəzəriyyəsi, məlumatların idarə edilməsi üçün informasiya texnologiyaları, riyazi və kompüter modelləşdirməsi kimi sahələrdə müasir nailiyyətlərə diqqət yetirilməlidir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Bu və digər problemlərin həlli üçün iş bütün təhsil müəssisələrini və bütün səviyyələrdə təhsil orqanlarını əhatə edən, onların informasiya resurslarını birləşdirən və operativ qarşılıqlı əlaqə imkanlarını təmin edən təhsilin informasiya monitoringi sisteminin işlənilib hazırlanmasını təklif edir.

Məqalənin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Bütün monitoring komponentlərinin vahid icmada həyata keçirilməsi pedaqoji prosesin obyektlərinin optimal təşkilini təmin edəcək, onu daha səmərəli, konkretləşdirilmiş və məqsədyönlü edəcəkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Ağayev Ş.O. İbtidai siniflərdə fəal təlimin nəzəri və praktik məsələləri. Bakı: Nasir, 2007
2. Hüseynzadə R.L. Məktəbdə pedaqoji prosesin təşkili. Bakı: Aktiv, 2013
3. Воронцова Т.В., Лядова Л.Н., Миков А.И. Проект региональной информационной системы мониторинга образования // Стандарты и мониторинг в образовании. 2002. № 4. с. 33-40
4. Грабарь М. И. Проблема измерений и проверка гипотез при мониторинге результатов обучения // Стандарты и мониторинг в образовании. 2000. № 3. с. 49-54
5. Гутик Г. В. Мониторинг в контексте информатизации образования // Стандарты и мониторинг в образовании. 2001. № 4. с. 25-31
6. Ефремова Н.Ф. Тестирование и мониторинг: рекомендации учителю // Стандарты и мониторинг в образовании. 2001. № 3. с. 55-60
7. Хвостов Н. Управление качеством образования [Текст] / Н. Хвостов // Школьные технологии, 2004. № 6.

Açar sözlər: pedaqogika, ali təhsilin pedaqogikası, təhsil, təhsilin keyfiyyəti, təhsilin monitoringi, təhsilin keyfiyyətinin monitoringi

Ключевые слова: педагогика, педагогика высшего образования, образование, качество образования, мониторинг образования, мониторинг качества образования

Key words: pedagogy, pedagogy of higher education, education, quality of education, monitoring of education, monitoring of the quality of education

Təhsil sistemində monitoring: əsas anlayışlar Xülasə

Məqalədə müasir təhsilin keyfiyyətindən və onun monitorinqindən bəhs edilir. Müəllif hesab edir ki, müasir dünyada təhsilin keyfiyyəti təkcə biliyin həcmi ilə müəyyən edilmir, təhsilin keyfiyyəti problemi ilk növbədə təhsilin ümumbəşəri və sosial əhəmiyyəti baxımından təhlil edilməlidir.

Мониторинг в системе образования: базовые концепты

Резюме

В статье говорится о качестве современного образования и его мониторинге. Автор считает, что качество образования в современном мире определяется не только объемом знаний, проблема качества образования должна анализироваться в первую очередь с точки зрения общечеловеческой и социальной значимости образования.

Monitoring in the education system: basic concepts

Summary

The article talks about the quality of modern education and its monitoring. The author believes that the quality of education in the modern world is not determined only by the amount of knowledge, the problem of the quality of education should be analyzed first of all in terms of universal and social importance of education.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova